



મિથપ્રાંતનું અરકારી દેવવણી ખાતું.

## સિંધનો ઇતિહાસ.

અમુમલ ત્રીકમદાસ બી. એ. ના રચેલા સિંધના  
ઇતિહાસ પરથી વાલજી લક્ષ્મી રામદેવેએ  
કિંધકું ભાષાંતર

આ પુસ્તકની માલિકી મિથપ્રાંતના અરકારી દેવવણી  
ખાતાએ

મન ૧૮૯૭ ના ૨૫ માં આજ્ઞા મુદ્રાન નોંધાવેલી છે.

કરાચી

ગવર્નમેન્ટ પ્રિન્ટરી

મન ૧૮૭૫

આ પુસ્તક મંજૂરી અને અધિકાર મિથપ્રાંતના અરકારી  
દેવવણી ખાતાએ રવાના રાખ્યા છે.

કીમત એ આના.



સિંધપ્રાંતનું સરકારી કેળવણીખાતું

## સિંધનો ઇતિહાસ.

અલુમલ ત્રીકમદાસ બી. એ. ના રચેલા સિંધના  
ઇતિહાસ પરથી વાલજી લક્ષ્મી રામદવેએ  
કિધેલું ભાષાંતર

આ પુસ્તકની માલિકી સિંધપ્રાંતના સરકારી કેળવણી ખાતાએ  
અન ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં ગ્રાજી મુદ્રણ નોંધાવેલીછી.

ફરાચી

ગવર્નમેંત બ્રુકલીપો

અન ૧૮૭૫

આ પુસ્તક અંગ્રેજી સર્વે અધિકાર સિંધપ્રાંતના સરકારી  
કેળવણી ખાતાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

કીમત બે આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય  
અમદાવાદ  
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-ગંગા  
૬૫

મુંબઈ.

ગણપત કૃષ્ણજીના છાપખાનાના મોલિક આત્મારામ  
કાન્દોળાએ છપાવી.

## પરસ્તાવના.

ગુજરાતી ભાષામાં ગુજરાતનો, મહારાષ્ટ્રનો ને હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ મારા વાંચવામાં આવેલ છે; પણ મિથદેશનો ઇતિહાસ એ ભાષામાં લખાએલો મારા જોવામાં આવેલ નથી. કચ્છ વ્રતાંતમાં ને હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં મિથની ડેટલીએક લકીકત છે. ખરી, પણ તે મિથની તવારીખતરીકે વાંચનારને સંતોષ પમાડે તેવી નથી.

મિથમાં કરાચી, હડા ને થરપારકરમાં જે ગુજરાતી ભાષાના વિદ્યાર્થીઓએ, તેઓને તે દેશની તવારીખ મિથીઅરખી અને હિંદુમિથીમાં લેવાથી શીખવામાં થણી આવ્યણુ પડેછે. એવું મારા માંભજવામાં તથા જોવામાં આવવાથી મેં અરખી મિથીમાં એ દેશનો ઇતિહાસ; તે ઉપરથી આ ભાષાંતર કરવાનો મારો ઇરાદો મિથના મહેરબાન ડાંપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવમણેજ નારાયણ જગંનાથને ખતાવ્યો; ને મદદ માગી. તેઓ સાહેબે પોતાની તેમાં થણી ખુશી ખતાવી અને મદદ આપવાનું કબજા કર્યું. તેથી આ ભાષાંતર મેં મારાથી ખનતી મહેનત લઈને કર્યું છે.

એમ્મં કોઈ કોઈ ફેકાણે ડેટલાએક વખતસુધીનો લકીકત મળતી નથી. વળી લગઈ સંબંધી પુરતું વર્ણન નથી; એટલે વાચનારાઓને ઝાઝી ગમત પડશે નહીં.

એમછતાં પણ મુદલે નહોવાથી આ સુવર્ણતુલ્ય થણા વિદ્વાનો ગણી તેનો સ્વીકાર કરશે, એવી આશા રાખું છું. હું મિથીભાષાનું પુર્ણ જ્ઞાન ધરાવતો નથી. તેમજ અરખી મિથી ઉપરથી ઉપર કહ્યા સુજ્ઞ મેં ભાષાંતર કીધું છે; એટલે તેમાં મારીતરફનો મેં વાગ્ય જગ્યા ચિતાવ ખીલે ક્યાંઈ હુમરો કર્યો નથી.

મિથ દેશની સંતોષકારક તવારીખ કોઈપણ વિદ્વાન ગાહાર પાડશે તો હું તેનો થણો ઉપકાર માનીશ.

ચાલજી લલમીરામ

હેડમાસ્ટર.



# સિંધનો ઇતિહાસ.

## સીમા.

સિંધની પશ્ચિમે બલુચિસ્તાન અને કીલાત; ઉત્તરમાં કચ્છી ગંદાવા અને બલોચી પહાડો; પૂર્વમાં ભાવલપુર, જ્યેઝભીર, અને જોધપુર; અને દક્ષિણ દિશામાં કચ્છનું રણ અને આર-ખીમુદ્ર; એવી એ દેશની મર્યાદા છે.

એ દેશની ધણીમાં ધણી લંગાઈ દક્ષિણમાં કોરી કાટથી તે ઉત્તરમાં કર્મીર સુધી ૩૪૦ માઈલ છે. અને પહોળાઈ પશ્ચિમ મારાઝલ મારીથી તે પૂર્વમાં રાવતઝર સુધી ૨૬૦ માઈલ છે. અને આખા દેશનું ક્ષેત્રફળ ૬૦૨૪૦ માઈલ છે.

એ દેશમાં થરપાર કરને પણ ભેળુંજ ગણાયું છે, થરપાર કરમાંને સિંધની પૂર્વદિશામાં રેતીના ઉજડ મેદાનો છે. ત્યાં મુઝાફર લોકોને પ્રવાસ કરવામાં રેતીના ઢગલા ઉતરવા ચડવાને ધણી હમ્મત પડે છે. જે વખતે તોફાની પવન ફેરે છે, તે વખતે તેમાં એટલી તો રેતી ઉડે છે, કે ટેકરા હોય ત્યાં મપાટ થઈ જાય છે; અને મપાટ જગ્યાએ રેતીના ટેકરા જોવામાં આવે છે.

એ દેશમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ પહાડ અને ડુંગરો છે. બાકીની બધી જમીન મપાટ છે. મોટામાં મોટો પહાડ કીલાત એ સિંધની ઝરહદ ઉપર છે. ખીજો લકીનો પહાડ એ હજાર પાસેથી થઈને સેવણની દક્ષિણે સિંધુનદી સુધી જાય છે. જુંગ-માઈની ધારો (નાની ટેકરીઓની હાર) એ જુંગમાઈની આસપાસ છે.

એ દેશ સિંધુનદીને લીધે ધણો ફળદ્રૂપને રસાય છે. આંહી પેદાશ ધણી મારી છે. મુગરખીથી ઠંડા સુધી અને ખીજી ધણી જગ્યાએ પાણીવાળી જમીન છે. તેમાં લઈ (પગાંરી) નાંવનો બહુ જોવામાં આવે છે.



નદીઓ: — એ દેશમાં મોટામાં મોટી સિંધુનદી છે. તેને મીઠો દરીઆવાને મહેરીઆન કહીને કહે છે; ને તે હિમાલય પર્વતમાંથી નિકળી પંજાબને વીંધીને સિંધની ઉતરમાંથી તેડું દક્ષિણ સુધી વહે છે.

સિંધ દેશમાં તે નદી વહે છે તેથી કહીને તેને સિંધુ એવું નામ આપેલું છે. સિંધુનદીની મુખ્ય બે શાખાઓ છે. એક આથમણી અને બીજી ઉગમણી. ઉગમણીનદી મુખ્યર આગળથી ધ્રુવીને થરના પડખામાં થઈને પાછી સિંધમાં થોડે દુરે મળે છે. પશ્ચિમ તરફનો કાંટો લાડખાના પામેથી મહેર પામે થઈને મનહર મરોવરમાં પડે છે. ત્યાંથી નિકળીને પાછો સિંધુને મળે છે. એ ભાગને અર્લ કહી કહે છે. વૈશાખથી તે આવણ મહીના સુધી એ નદીઓમાં પાણીનું જોર ધાવું રહે છે. સિંધુમાં આગળોટાને વહાણો ચાલે છે; તેથી વેપારી લોકોને માત્ર લઈ જવા લાવવાને ધાવું સુગમ પડે છે. એ શિવાય ફૂલેલી વગેરેનાની નદીઓ છે.

વ્યાપાર:— લીમ વર્ષની પહેલાં એ દેશનો વ્યાપાર ઘણો થોડો હતો. બાર મહીનામાં ફક્ત બાર લાખ રૂપીઆનો માલ ચડતો ઊતરતો. પણ અંગ્રેજોને હાથ આવ્યા પછી દર વર્ષે વણ કરોડ રૂપીઆનો માલ જવ આવે છે એવું કહેવાય છે.

સિંધ દેશના મુખ્ય પાંચ ભાગ કરેલા છે. તેમનાં નામ હૈદરાબાદ જિલ્લો, સિકારપુર જિલ્લો, કરાચી જિલ્લો, થરપારકરની એજનસી, અને ઉત્તરહદ પામેના મંરથાનની એજનસી. થરપારકરના પૂર્વ અને પશ્ચિમ એવા બે ભાગ કરેલા છે.

એ દરેક એજનસીમાં પોલીટીકલ એજન્ટ રહે છે. અને જિલ્લામાં અધિકો કલેક્ટર હોય છે. આખા સિંધ દેશની મુખ્યત્વારી ઉપર કમીશનર મહેલ રહે છે. તેમના હાથ નીચે એક આસીસ્ટન્ટ કમીશનર મહેલ રહે છે. કલેક્ટર મહેલની નીચે ડેપુટી કલેક્ટર અને તેમની નીચે અધિક મુખ્યત્વારકાર રહે છે. દરેક જિલ્લામાં ઈનસાફની અદાલત અથવા મેજિસ્ટ્રેટ જડજની

કોરછે. એ શિવાય ખીજ ઘણા નાના નાના અમલદારો જુદા જુદા કામપર છે. મિંધમાં કરાંચી, હૈદરાબાદ, શિકાર પુર, ઠઠા, અમર, જલ્ખાબાદ, રોરી, મેવણ, નોશારો, હાજાર, ઠાંશા, અંડોળવા, ઉમરકોટ, હોરડી અને નગરપારકર, એ મોટાં શહેરોછે. કોટડી, કરાચી, માજનદા, અમર, રોરી, લા-ડખાના ને ગંદુ વગેરે ખંદરોછે.

### મિકંદરની પહેલાંનો વખત.

મિકંદરબાદશાહ જે જમાનામાં હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો, તે પહેલાના વખતની મિંધની કેટલીએક હરીફત મહા ભારતમાં લખેલી જણાયછે. તે ઉપરથી માલમ પડેછે કે, ત્યારે પાંડવ અને કૌરવનો પોતપોતામાં ઝગડો ચાલતો હતો તે વખતે જ-વદરથ રાજની હુકુમત એ દેશમાં હતી. એ રાજ્યએ કૌરવની મદદને વારતે થોડું ધણું લશ્કર એ દેશમાંથી મોકલ્યું હતું. એ શિવાય એટલુંજ જણાયછે કે જે વખત મિકંદરબાદશાહ પંત-બ જીતીલીધા પછી મિંધમાં આવ્યો હતો, ત્યારેએ દેશ કાંઈ એક જણની હુકુમતતળે ન હતો. ત્યાંના જુદા જુદા ભાગમા જુદા જુદા હકિમ હતા. શિકાર પુરનો સુબો રવતંત્ર હતો. રોવનશહેરની નીચેના મુલકનો જુદો રાજાહતો. બિરોહી કે-કરીની ઈશાન તરફના દેશમાં વળી શાંબશા નામના શાહજન-દાની હુકુમત ચાલતી હતી. એ રાજ્યની હદ મેહવણ લગણ હતી. મિંધુ નદીના ઉત્તર (મુખ આગળની ત્રણ ખૂણા વાળી જમીન) સુધી પટાળી લોકની હદ હતી. ત્યાં તેમનો હુકુમ ચાલતો હતો.

એવું કહેવાય છે કે મિંધુનદીપર વહાણ વટી કરવાના ઈરા-દા શિવાય મિકંદરનો મિંધમાં આવવાનો ખીજે કોઈ પણ હે તુ નહતો. મિંધુનદીમાંથી અરબી મસુદ સુધી પહોંચતાં તેના વહાણને નવ મહીના લાગ્યા હતા. મિંધના હકિમોએ મિકંદર-ને માન આવકાર નદીઘો તે અપમાનને લીધે તેણે તેઓની

માથે લડાઈ કરીને એક એક હકિમોને હરાવીને પોતાની આ-  
ણુ મનાવી. એ બધું વર્ણુન ગ્રીસના ઈતિહાસમાંથી મળી આવે  
છે. એપરથી એવું જણાય છે કે તે વખતે સિંધમાં ઘણા સ-  
ત્તાધારી હતા. શિકંદરની આવવાની તારીખ ઈ. સ. ૩૦૦ પહે-  
લા ૩૨૮ વર્ષની આગળ છે. એ વખત પછી કેટલાએક કાળ-  
સુધીની હકીકત જરાજર જણાતી નથી.

જે વખતે આરબ લોકોએ સિંધ પ્રાંત ઉપર હુમલો કર્યો,  
ત્યાર પછીની કાંઈ કાંઈ ખબર મળી આવેછે. એ હકીકત  
પહેલાં એ હિંદુરાજના વંશ સિંધમાં થઈ ગયા; તે વિશેની હકી-  
કત પહેલવેલી નીચે આપાછે.

### પેહેલો-રાવવંશ.

સિંધની હુકુમત રાવ વંશના હાથમાં ઈ. સ. ૪૯૫ માં  
આવી. એ રાવ વંશમાં ૧૩૭ વર્ષ સુધી તે સત્તા રહી. રાવ  
દેવાજી એ વંશમાં મહા પ્રતાપી બળવાન અને યશસ્વી પુરુષ  
થઈ ગયો. એ વખતમાં સિંધની ગાદીનું મુખ્ય શહેર અ-  
લોર હતું.

કેટલાએક કારણોથી એમ જણાય છે કે એ વખતમાં એનું  
રાજ્ય ઘણું ફેલાવ પામેલું હતું. રાવ દેવાજી પછી એ ખાન-  
દાન ઓલાદમાં ખીજ પાંચ રાજા એકપછી એક થઈ ગયા. તે-  
માંનો છેલ્લો અને પાંચમો રાજા માહસી ઈ. સ. ૬૩૨ માં નિ-  
ર્વંશ મરી ગયો. માહસિની રાણીએ તજવીજ કરીને પોતાના  
વજીરને ગાદીનો કારભાર સોંપાવ્યો. એ પ્રધાનનું નામ ચરચ  
હતું. તે જતનો બ્રાહ્મણ હતો, તેથી તેની પછી બ્રાહ્મણી વંશ-  
ના રાજા થયા.

### બીજો બ્રાહ્મણી વંશ.

એ વંશનો મુળ પુરુષ જે ચરચ હતો તે અસલ એક  
ભિક્ષુક બ્રાહ્મણનો દીકરો હતો. પણ રામરાજ ખીજ માહસનો

એક વજ્ર હતો, તેની મહેરબાનીથી તે રાવની આંગળનો હ-  
જુરી માણસ થયો. અરુચિ નાનપણમાંથીજ અંચળ ખુદીનો  
આલાક અને હુનરી હતો. એણે રાવને રીઝાવીને ખુશી કર્યો.  
તેથી કરીને રામરાજની પછી તે વજ્ર થયો. રાજના મરણ  
પછી તેના ઉપર રાણીનું ધણું હેત અને મન હોવાથી તે બંને  
જાણાંએ સાદી કાઢી. અને પછી તે ગાદીપર બેઠો. એણે ૪૦  
વર્ષ સુધી રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો; તેણે સ્વદેશી અને ખીજા સ-  
રદારોને પોતાની આણમનાવી. અરુચિ મુલા પછી તેનો ભાઈ મં-  
દાર ગાદીએ બેઠો. તેને અલોરનો સુખો કરીને તેના ભાઈએ  
પહેલાં મોકલ્યો હતો. તે ૭ વર્ષ રાજ્યકરી મરણ પામ્યો. તેણે  
પોતાના વખતમાં ગૌતમ બૌદ્ધ ધર્મનું પાલન કરી તેનો મહી-  
મા વધાર્યો. ને મોટાં મોટાં મંદીરો બનાવ્યાં. મંદારની પછી  
અરુચિનો મોટો દીકરો દાહર સિંધનો રાજ થયો. એના રાજ્ય-  
ના ૩૩ મા વર્ષમાં એટલે ૯૦ સુ ૭૧૧ માં આરબ લોકોએ  
હિંદુસ્તાનઉપર હુમલો કર્યો. તેનું કારણ એ હતું કે સરંદીપ અ-  
થવા સિંહજાદીપના રાજાએ કાંઈ નજરાણું બગદાદના હકિમ  
બની અમીના વંશના વળીદને મોકલ્યું હતું. એ નજરાણું જો  
વહાણ લઈને જતું હતું તેને દેવળ બંદર આગળ ચાંચીઆ લો-  
કોએ છુટું. ને કેટલાએક માણસોને મારી નાંખ્યાં ને કેટલા-  
એકને કેદ કર્યાં. તે બાબત બગદાદના ખલીફે સિંધના રાજા  
દાહરની સાથે પોતાના મુબાની મારફતે લખાણ ચલાવ્યું. તે  
બાબત દાહરે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. ત્યારે તેનું વેર લેવા-  
ને વારતે ખલિફે કાસિમના દીકરા મહંમદને છહજર માણસ-  
નું લશ્કર આપીને સિંધમાં મોકલ્યો. તેણે ત્યાં આવતી વખતે  
દેવળબંદરપર હુમલો કરી તે શહેર લીધું, અને ત્યાં જ મુસ-  
લમાન કેદીઓ હતા તેમને છોડાવ્યા. પછી તેણે અલોર ઉપર  
અડાઈ કરી. એને એ રસ્તે જતાં વચમાં બે લડાઈઓ થઈ  
તેમાં હિંદુઓએ જય મેળવ્યો. ત્રીજી લડાઈ શેઠન શહેર

આગળ થઈ. તેમાં હિંદુઓ હાર્યા અને મુસલમાનોએ શે-  
વળન શહેર જીતી લીધું.

ત્યાંથી મહમદ અલોરપર ચડી ગયો. ત્યાં ઈ. સ. ૭૧૨ માં  
રમજન મહીનાની દશમીતારીએ યુદ્ધ થયું. તેઠ્ઠા સવારથી સૂ-  
ર્યાસ્ત થયા સુધી ચાલુ રહ્યું. રાજ દાહર હાથી ઉપર ચડેલો હતો  
તેને આર્યોનું દુશ્મનનું બાણ લાગવાથી તે મૃત્યુ પામી ગયો.  
તેની રવર્ગવાસ પામ્યો. તેની ફોજના માણસોએ રાજને  
હાથી ઉપર ન જોયો તેથી નાસાનાસ કીધી. તેથી મુસલમાનો-  
નો જય થયો. અને અલોર તેમને હાથ આવ્યું ત્યાર પછીથી  
મુસલમાનોનું રાજ્ય થયું.

### આરબ લોકોનું રાજ્ય.

અલોર લીધા પછી એકદમ મહમદ ખાન કાસિમે તે શહેર  
લુટાવ્યું. અને ત્યાંના રાજ દાહરની બે દીકરીઓને કેદ કરીને તેની  
માલ મીલકત લઈને ખીજી લૂટ સાથે એ બધું ખસીક વળીદને  
મોકલી દીધું. પણ ખસીકની પાસે પહોંચ્યા પછી તે છોકરીઓ  
એ પોતાના બાપનું વેર લેવાને મહમદના ઉપર તેઓની આ-  
બર લીધાનું તોહમત મુક્યું. તેથી ખસીકે ક્રોધાવમાન થઈને  
મહમદને પાછો બોલાવી મરાવી નાંખાવ્યો. ઈ. સ. ૭૧૭.  
ઈ. સ. ૭૧૭ માં અબદુલ હજીજનો દીકરો ઉમર ખસીક થયો.  
એણે સિંધમાં એવો ધારો કર્યો કે જે કોઈ હિંદુ મુસલમાની ધ-  
ર્મનો સ્વીકાર કરશે તેની અસલ મુસલમાનની પેઠે બરદાસ લે-  
વામાં આવશે. એ જાહેર ખબરથી લોભાવશ થઈને ધણા  
હિંદુ શાહજાદાઓએ અને તેમાં વળી દાહરના દીકરાઓએ  
મુસલમાની ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અને નવા મુસલમાનીના  
મો ધારણ કર્યા.

ઈ. સ. ૭૫૦ માં બગદાદની હુકુમત બની અમીના હાથ-  
માંથી નિકળી અબાસના હાથમાં ગઈ. એ વંશમાં હારૂન એલર  
શિદ મોટો હકીમ થઈ ગયો. તે ધણો બળીયો અને સાક્ષાત્ હતો.

એના વખતમાં શેખ તરાબખલી એની તરફનો સિંધમાં નવા-  
જ હતો. શેખ તરાબખલીએ સિંધનું રાજ્ય ધણું વધાર્યું, પછી  
તે ઈ. સ. ૭૮૭ માં મરણ પામ્યો. તેની કબર ઠાઠાની દક્ષિ-  
ણમાં આડ માઈલ ઉપર હજી જોવામાં આવે છે.

ઉપરના વખતથી જ ખલિફો તરફથી સિંધમાં હાકિમો થયા  
તેઓની જગ્યા મનસરા હતી. પણ મુખ્યત્વે ખલિફના  
વખતથી જગદાદના ખલિફોનું જોર દીનપરદીન કમી થતું ગયું.  
ઈ. સ. ૮૭૧ માં જ્યારે ખલિફ મોતામિદે યાકુબલાઈઝને  
સિંધમાં સત્તા સલાવવામોકલ્યો, ત્યારથી ખલિફની સત્તાની  
પડતી અવસ્થા થઈ, એમ કહેવાય છે.

યાકુબલુઈઝ ઈ. સ. ૮૭૬ માં મરણ પામ્યો ત્યારપછી  
સિંધની હુકુમતના બે ભાગ થઈ ગયા. એક રાજ્યની મનસ-  
રામાં ગાદી સ્થપાઈ. અને ખીજા રાજ્યની મુલતાનમાં ગાદી  
સ્થપાણી. મનસરામાં હજારી વંશના હાકિમ થયા. એઓ  
લાદના રાજાને અમીર અથવા મહકકરીને પણ કહેતાહતા.  
એ વખત અહોર મનસરાની સત્તા હેઠળ હતું. અરબી હાકિ-  
મોને સિંધમાં ઘણી પેઢાસ નહોતી. તેમને આધાપીધાનો ને  
ખીજા જરૂરનો ખરચ શિવાય થોડુંજ ખચતું હતું. તેથી તેમની  
ઉપર ફોજ લઈ આવનારાઓની ઝાંખે થવાને તેમનામાં સત્તા  
નહતી અને તેઓ દીનપરદીન દુર્બળ હાલતમાં આવતા ગયા.  
એટલે થોડા દીવસપછી આરબલોકોને કરમેશિઆના લોકોએ  
સિંધમાંથી બહાર કાઢી મુક્યા. એ જાતમાં મુમલમાનધર્મથી  
વટલેલાને ખીજા પરદેશી ને તેમાં વળી આરબલોકોપણ હતા.  
તે લોકો સ્વદેશમાં પોતાનું જોર કમતી થતું દેખી તથા સિંધની  
આવી હાલતથી લલચાઈને એ દેશપર ચઢી આવ્યા. ઈ. સ. ૯૮૫ માં સિંધની હુકુમત તેમના હાથમાં આવી. તેઃક ઈ. સ. ૧૦૨૪-૨૫ સુધી તેમના હાથમાં રહી, પણ ખીજા શત્રુઓ તે  
મના ઉપર ટાંપી રહ્યા હતા. એ વખતપછી મહમદગીજનીએ  
સિંધમાં ફતેહ મેળવી.

## આરબલોકોના રાજમાં સિંધનો હેવાલ.

એમ તથા જણાવું છે આરબલોકોના વખતમાં સિંધના લોકોની હાલત ઘણી સુખાકારી હતી. આરબલોકોનું દીવાની તથા હિસાબી કામ અગાઉની માફક આપણા દેશીઓના હાથમાં હતું. કેમકે એવી નોકરીના કામમાં આપણા દેશી લોકોની ઘણી જરૂર હતી. જે અરબી અમલદારો હતા તેમને હુટકાટ શિવાય કાંઈ કામકાજ આવડતું નહતું. દેશી લોકો પાસેથી જે કરો લેવામાં આવતા હતા તે અસલી આરબને માફ હતા. કેટલાએક આરબલોકોને મોટી જગીરો ઈનામમાં મળેલી હતી. તેનો કારભારપણુ આપણા દેશી લોકો સલાવતા. આરબલોકોની હુકુમતમાં સિંધના લોકો ઉપર મુસલમાની ધર્મનો જોર જીલમ ઘણો નહતો. તોપણ ધર્મને સારુ જે કર તેઓની પાસેથી લેવામાં આવતો તે ઘણી ખરી વાતે ખુશી ઉપજાવનારો નહતો.

જે જગ્યાઉપર મુસલમાનોને સમય મળ્યો, તે ત્યાં તેમનું ચાલીશકથું ત્યાં આરબલોકોએ જીલમ કરવામાં કશી કમ્પાશ રાખી ન હતી. તેઓએ દેવલ પંદરમાં ઘણાં હિંદુનાં દેવળોને તોડીપાડીને તેપર મચિદો બનાવી હતી. જે ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધી કતલ ચલાવી. હૈદ્રાબાદ જેને નીરનકોટ કહેતા હતા, ત્યાંના લોકોએ ખુશીથી તેમની આણુમાની તેછતાં તેનીપણુ એવીજ દશા કરી. તેઓએ અલોરમાં કતલ કરી નહતી તોપણુ ત્યાંના લોકોઉપર વગર હરકત પહોંચે ઘણી સખ્તાઈ કરવામાં મુક્યા નહતા.

મુસલમાન લોકોના હાકોને સિંધમાં પેદાશના બે રસ્તા હતા. એક તો માંચાવેરો અને બીજો જમીનનો કર. એ માંચાવેરો તેમના જાતી ભાઈઓઉપર લેવામાં આવતો નહતો; પણ ફક્ત હિંદુઓઉપર લેવામાં આવતો હતો. એ કર હિંદુઓપાસેથી નહીં લેવો, એ તેમના ધર્મથી ઉલટું છે એવું તેઓ જાણતા હતા.

પેહેલા ખલીફ ઉમરે પોતાની કારકીર્દીમાં દર તવંગર મા-  
ણસ ઉપર દરવર્ષ ૪૮ હામનો ( અઢી રૂપીઆનો એક હામ ).  
કરેરાઓ હતો. અને દર મહેનતું માણસ પાસેથી બાર હામ  
લેવામાં આવતા હતા. સાધારણ સ્થિતિના માણસો પાસેથી  
ઓવીસ હામ લેવામાં આવતા. સ્ત્રીઓ અને બાળકો જેઓ  
રજવાને અશક્ત હતાં તેઓનેજ ફક્ત એ માફકરવામાં આવતું  
હતું.

ખાન ખલીફ ઉમરને એટલો કર થોડો લાગ્યો. તેથી તે  
આ માણસની ફેટલી પેદાશ છે ને ફેટલો જરૂરનો ખર્ચ છે તે  
જોઈ બાકીની મુશ્કેલી પેદાશ કરની પોંડે લઈ લેવાને પોતાનો હક  
છે એવું ધારતો હતો. તેના રાજ્યમાં પણ તેના જતી ભાઈ-  
ઓની પક્ષવાતી હતી. તેમની પાસેથી કાંઈ લેવામાં આવતું  
ન હતું. તો પણ તે મુસલમાનો પાસેથી દર મેંકડે અડી ટકા  
ધરમઉખાતે લેતો હતો. એ શિવાય ખાન કાંઈ મુસલમાનો  
ઉપર સખતાઈ ન હતી.

તેની રાજ્યનીતિની રીત ઘણી અજાણ્ય જોઈ અને મંત્રોપ  
પમાડનારી ફેટલીએક વાતે હતી. જે મુસલમાનો વચ્ચે લડાઈ  
થતી તો તેનો ઈનસાફ કાજ પાસે કુરાનના કાનુનપ્રમાણે  
થતો હતો. જો એક હિંદુ અને એક મુસલમાન લડતા, તો  
તેનો પણ ઈનસાફ કાજ પાસે થતો. પણ જો જે હિંદુઓ વ-  
ચ્ચે કજાઓ થતો તો હિંદુ પંચો તેનો ફેસલો કરતાં. ગરીબ  
જાતના લોકો ઉપર ઘણો જુલમ હતો એવું નીચેની વાત  
પરથી માણસ પડેછે.

ગરીબ અને નીચ જાતના લોકોને મારાં લુગડાં પહેરીને  
ફરવાની મના હતી.

કોઈ પણ ગરીબ માણસ ઘોડું રાખી શકતો ન હતો. અને  
હલકી જાતના લોકોને ઘોડાપર ચડવાની ના હતી. વળી ર-  
સ્તા ઉપર પગમાં જોડો પેહેરી ચાલી શકતા નહતા. અને માં-  
થાપર પાછડી પણ બાંધી શકતા ન હતા.



વળી ખીજ ફેટલાએકને તો કોઈ પણ મુસલમાન પ્રવાસ કરતો હોયતો તેને રસ્તો બતાવવો પડતો ને તેમના કાફલાની ચોકી કરવી પડતી.

ખસીફા ઉમરના વખતમાં બધી જાતના દેશી લોકોને એવો હુકમ હતો, કે કોઈ પણ મુસલમાન મુસાફર અબ્જલો હોય, અને તે ગમે તેને ઘેર ઉતરે; તો તેને ત્રણ રાત્રી અને ત્રણ દહાડા સુધી મહેમાનગતી કરવી.

આરબ લોકોની પછી સિંધનું રાજ્ય ઈ. સ. ૧૦૨૫ માં મહંમદ ગીજનવીએ પોતાના સરદાર અબ્દુલ રીઝાકને લેવાને મોકલ્યો હતો. મુસલમાન પહેલાંજ મહંમદના હાથમાં આવેલું હતું તેથી કરીને અબ્દુલ રીઝાક ત્યાંથી ધસારો કરીને હુડ મેંહલુને હુડામુધી આવી પહોંચ્યો અને દરેક જગ્યાએ ફતેહ મેળવવામાં તેને કોઈ વાતે ઘણી અડચણ પહોંચી નહીં.

મહંમદ ગીજનવી પછી ફેટલા એક વર્ષે અબ્દુલ રશિદગીજનીનો હકિમ થયો. પણ તે એવા એશઆરામમાં ને મોજમજામાં પોતાનો બધો વખત ગુજારતો હતો, કે પોતાના રાજ્યમાં શું થાયછે ? કેવી રીતે વ્યાય અપાયછે ? ને શાશા ખંદોબસ્ત આવેછે ? તેની તેને કાંઈ પણ ગમ ન હતી. આવો વખત જોઈને સિંધના સુમરા લોકોએ તાબેદારી છોડી દીધી ને પોતાની જાતમાના સુમેરા નામના શખ્સને પોતાનો સરદાર બનાવ્યો. સુમરા લોકો અમલ હિંદુ રજપૂત હતા. ગીજનીમાં જ્યારે ઉચ્ચ પાયાનું થઈ, ત્યાર પછી ખીજ ખંડિઆ સરદારોની પેઠે સુમરાઓ ઈ. સ. ૧૦૫૨ માં પોતાની સત્તા સિંધમાં ખેસાડવા લાગ્યા. સુમરા લોકોની હુકુમત ઘણા દિવસસુધી ચાલી. તેમનું રાજધાનીનું શહેર હુડા હતું. એ જાતમાં ઘણા પેઢેલવા નો ને શૂરવીરો થઈ ગયા. એ સખ્સોમાનો એક દોદો અને ખીજે ખસીફ જોની હકીકત ઘણા જાણોના માંબજવામાં આવી હશે. તેમણે ઘણી શૌર્યતા વાપરીને પોતાની હુકુમતનો વિસ્તાર કીધો તે એટલે સુધકિ કચ્છને પણ સિંધની સત્તામાં લાવીને મુ-

કયું ને સોઢા લોકોને મારીને વંશ કર્યા ને તેમનું મુખ્ય શહેર ઉમરકોટ પોતાને તામે કીધું.

એટલું છતાં પણ એવું સ્પષ્ટ રીતે નથી જણાતું કે એ લોકોએ આખા સિંધ પર પોતાનું રાજ્ય સલાવતું કેમકે હમેશાં કેટલાએક સરદાર આપ આપત્યારીથી સિંધમાં રાજ્ય સલાવતા આવેલા હતા.

૧૧મી એ લોકોના વખતમાં ગોરી તથા અજમે ખીલજ વંશના હકિમો સિંધ પર સઢાઈ કર્યા કરતા હતા. તેથી એ વંશના છેલ્લા રાજાઓ બળ અને સત્તામાં ઘણા ક્ષીણ પડવા લાગ્યા. હમીર સુમરાએ ત્યારે બહુ મુશ્કેલી કરવા માંડ્યો, ત્યારે સમા લોકોએ તેની સામે થઈને મારી નાખી પોતાના સરદાર જામ ઉનડને ગાદી પર બેસાડ્યો. ઈ. સ. ૧૩૫૧ થી સમા લોકોની સિંધમાં હુકુમત ચાલી. એ વંશના રાજાઓ જામ એવી ઓડકથી ઓળખાતા હતા. સમા લોકો અમલહિંદુ રજપુત હતા પણ ઈ. સ. ૧૩૯૧ માં તેઓ મુસલમાન થયા. તેમનું પહેલી ગાદીનું શહેર સમઈ હતું. તેની પછી ડાહા થયું. તેમની હુકુમત ઈ. સ. ૧૫૨૧ સુધી ચાલી.

### અર્ગુનવંશની હુકુમત.

ત્યાર પછી સિંધમાં અર્ગુન વંશનો હકિમો થયા. તે આનદાનનું નામ અર્ગુન આન પરથી પડ્યું હતું. એ અર્ગુનઆન જંગીઅઆનની ઓલાદનો હતો. શાહિઓમિંગ જે એ વંશનો પહેલો હકિમ સિંધમાં થયો, તે પહેલાં ખુરાસાનનો હકિમ હતો; પણ તેને ત્યાંથી બાબર બાદશાહે હરાવી નસાડી મુક્યો. તે કમ કૌવત થઈને સિંધમાં થોડા માણસની સાથે લૂટફાટ કરવા આવ્યો હતો. અહિંયા થોડે થોડે પોતાનું જોર વધારી તેણે ડાહા ઉપર હુમલો કર્યો. જામશીરોજ તે વખતમાં સમા લોકોનો ડાહામાં સરદાર હતો. તેને નસાડી મુકીને ઈ. સ. ૧૫૨૧ માં તે પોતે ગાદી ઉપર બેઠો ત્યાર પછી તે ઉત્તર તરફનો મુલક જીતવાને નીકળી પડ્યો. તેણે રસ્તે જતાં મેહલણ શહેરની જીત કરી

અને બપ્પર શેહેરના ધાર્મિક લોકો ઉપર હુમલો કર્યો ને બપ્પર-નો કીલ્લો સર કર્યો. તેને બપ્પરની ટેકરી એવી પસંદ પડી કે તેણે ત્યાં પોતાનું રહેઠાણ કર્યું, અને અલોરના કિલ્લાને જમાન-દોરત કરી ત્યાંની પક્ષી ઇંટ લાવીને તેણે બપ્પરમાં કિલ્લો બનાવ્યો. આવના વર્ષમાં એટલે ઈ. સ. ૧૫૨૨ માં શાહબેગ મરણ પામ્યો.

તેની પછી તેનો દીકરો મીરજીશાહ હમ્મન મિંધની હુકુમત લઈ ગાદીએ બેઠો. તેણે ગાદી ઉપર બેસતાંજ બાબર બાદશાહ સાથે સલાહ કરી, અને ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં સુલતાન ઉપર ચડાઈ કરી તેણે તે શેહેર કતેલ કરીધું. એ વખતમાં હુમાયુ બાદશાહે શીરખાં પઠાણે દિલ્લીમાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો. તેથી હુમાયુને ત્રણ વર્ષ સુધી મિંધમાં આશરો લેવો પડ્યો. તે દરમિયાનમાં તેને ઉમર કોટમાં પ્રખ્યાત અકબર બાદશાહ જન્મ્યો. મીરજીશાહ હમ્મન ઘણો કરગદાર હકિમ હતો, અને તેણે બધી જાતને તાબે ને અદબમાં રાખી હતી. ઈ. સ. ૧૫૫૪ માં તે મરણ પામ્યો. તેણે ૩૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેના રાજ્યમાં વિદ્યા તથા હુનરને ઘણો આશરો આપવામાં આવ્યો હતો. ઘણા લોકો હુંસી કેળવણી પામીને ફિલસુફ ને કવિઓ થયા હતા. એ બાદશાહ પંડેપણ વિદ્વાન ને દાનાવ માણસ હતો. તેને એક છોકરો હતો, પણ તે બાળ્યાવસ્થામાં મરણ પામ્યો તેથી તેના વંશમાં કોઈ ગાદીનો વારસ રહ્યો નહીં.

### તરખાનવંશની હુકુમત.

મીરજીશાહ હમ્મનના મરવા પછી મિંધની હુકુમતના એ ભાગ થઈ ગયા. મીરજીશાહ કડાનો હકિમ થયો અને સુલતાન મહંમદ બપ્પરમાં કાયમ રહ્યો. પહેલાં એ બંને મીરજીશાહ હમ્મનની તાબેદારીમાં સરદાર હતા. મીરજીશાહ તરખાન વંશનો હતો ફક્ત તરખાન વંશમાં ત્રણ જણાએ હુકુમત ચલાવી. મીરજીશાહ પછી મીરજી મહંમદ આકી ગાદી ઉપર બેઠો. એના વખતમાં કોઈ પણ માણસ સુખસાતામાં

રહી શક્યું નહીં. ઘણા દહાડા થયાં એની અને સુલતાન મહમદ તેના બળવાખોર લોક અને મરદાર વચ્ચે ઝગડો ચાલ્યા કરતો હતો. એ કજીયામાં બેહોશ થઈને મહમદ ખાકીએ આપઘાત કીધો. તેના મરણ પછી ઈ. સ. ૧૫૭૧ માં તેનો દીકરો મીરજાં જાનીબેગ બધી રેયતની ને અમીરોની ખુશી પ્રમાણે ગાદી ઉપર બેઠો. તેણે સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું. એ લોકપ્રિય ઘણો હતો. એના વખતમાં દિલ્હીનો બાદશાહ વિખ્યાત અકબર હતો. તેણે બખ્શવાળા સુલતાન મહમદની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યું હતું. ને ત્યારે ઈ. સ. ૧૫૭૫ માં સુલતાન મહમદ મરણ પામ્યો. ને તેને કોઈ વારસ ન હતો તેથી તે વખતે મરીઅતના કાયદા પ્રમાણે બખ્શ પણ અકબર બાદશાહના હાથમાં આવ્યું. તેણે એ સુલુક પોતાના મરદારને જાગીર તરીકે બખ્શીશ કીધું. પણ અકબરની તરફથી જે બખ્શમાં નવાબ આવ્યો હતો તેની અને ડાંના હકિમની વચ્ચે દુશ્મનાઈ થઈ.

પછી ત્યારે ઈ. સ. ૧૫૮૯ માં અકબરનું લાહોરમાં આવવું થયું, ત્યારે ડાંના હકિમ મીરજાંજાનીબેગની હક જોઈને ડાંપર ચડાઈ કરવાને પોતાના મરદાર ખાનખાનાને તૈયાર કીધો. ખાનખાનાને જાનીબેગની વચ્ચે ખેચાર લડાઈ-ઓ થઈ. તેમાં એક લડાઈ મેહલુ શેહેરની નજીક છગાકિ-પર સિંધુતરીમાં વહાણો ઉપર થઈ. પણ તેમાં કોઈની હાર જીત થઈ નહીં. આખરે ઉનડપુર પાસે જે લડાઈ થઈ તેમાં જાનીબેગ હાર્યો. અને ત્યારપછી ડાંની ને સિંધની હુકુમત ઈ. સ. ૧૫૯૦ માં અકબર બાદશાહના હાથમાં આવી. પણ ખાનખાનાએ મીરજાંજાનીબેગની ચંચળતા, હુશિયારી, અને શૌર્યતા જોઈને અકબર બાદશાહને શિકારસ કરી. ત્યારે અકબરબાદશાહે મીરજાંજાનીબેગને રૂબરૂ ખોજાવીને પોતાની તરફથી પાંચ હજાર માણસની ફોજની અખત્યારી આપીને ડાંની હુકુમત તેને મોંપી. જાનીબેગની પછી દિલ્હીના બાદ-

શાહ તરફથી તરખાન વંશનો કોઈને કોઈ સરદાર ઘણા દહાડા લગણ થતો આવ્યો હતો.

### કલોર વંશની નવાબી.

જે વખતે શાહજાન દિલ્હીની ગાદીઉપર બેઠો, તેવખતપછી સિંધના નવાબ દિલ્હીથી મુકરર બાહરોઆર થઈને સિંધમાં આવતા હતા. આખર ઈ. સ. ૧૭૩૬ માં મહંમદશાહ જે દિલ્હીનો બાદશાહ હતો, તેની તરફથી મીઆં નુરમહમદ હાહાનો સુબેદાર મુકરર થયો. તે જતનો કલોરો હતો. અમા લોકોના દિવસની ગિરિઆતમાં કલોરા લોકો પોતાનું જોર અને સત્તા વધારવા લાગ્યા હતા. આદમશાહ કલોરા ઈ. સ. ૧૪૫૦ માં મઝાબી વંશનો મુર્શીદ (શિક્ષાગુરુ) થયો હતો. તેણે પોતાના ગુરુપણના જોરથી એક મોટી જગીર હાથ કીધી. અને તે કબજામાં રાખીને બેઠો. પછી સતરમી સદીની આખરમાં કલોરા લોકો પ્રખળ થતા ગયા. તેઓએ લુટફાટનો બંધો શિરકીધો; તેમાંથી અને એક મોટા ઝગડાએ જન્મ લીધો. એ મળખથી તેમને ડેટલા એક દિવસમુધી સિંધ છોડવાની જરૂર પડી. આખરે જ્યારે એ લોકમાં મીયાં યારમહમદ મુખ્ય માણસ થયો, ત્યારે તે પોતાના બચાવવાસ્તે દિલ્હી જઈને ત્યાંના બાદશાહ ઓરંગઝેબને શર્ણુ થયો. તેણે બાદશાહને ઘણો ખુશી કર્યો તેથી બાદશાહે તેને ખુદાયારખાનનો ખેતાબ આપ્યો. જે વખતે તેને મોટી જગીર ઈનામમાં આપી.

યારમહમદને બે દીકરા હતા; તેમાંથી મીઆંનુરમહમદે મહંમદશાહ બાદશાહની ઘણી ખીજમતકરી એમ માનવામાં આવ્યું હતું કેમકે મીરઅબદુલા જે કીલાતનો હકિમ હતો તે સિંધમાં ચડી આવ્યો હતો તેને ત્યાંથી હાલી કાઢી મુક્યો. આ ખીજમતને બદલે મહંમદશાહે તેને ઈ. સ. ૧૭૩૬ માં સિંધનો નવાબ મુકરર કીધો. પણ ઈ. સ. ૧૭૩૬ માં નાદીર શાહે હિંદુસ્તાનઉપર હુમલો કર્યો. અને મહંમદશાહના કરાર

પ્રમાણે સિંધ કંદહારના હકિમના હાથમાં ગયું. નાદીરશાહે એક વર્ષનો ટેરાવકરીને મીઆં નુરમહંમદને સિંધની સુબેદારીપર કાયમ રાખ્યો. પણ આઠદશવર્ષપછી તે મરણ પામ્યો.

અહમદશાહ જે વખતમાં કાબુલનો હકિમ હતો, તેવખતે તેણે મીઆં નુરમહંમદના દીકરા મહંમદ મુરાદને સિંધની હુકુમત આપી. પણ સિંધના મરદારો ઉથલ પાથલ કરીને તેના નાનાભાઈ અત્તરખાન અને ગુલામશાહના હકમાં કાયદો કરવાની કોશીશ કરવા લાગ્યા. આખર ગુલામશાહે કંદહારમાં જઈને આદમ શાહની તાબેદારી કબુલ કીધી. જે ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં પોતાને સિંધનો સુબેદાર મુકરર કરાવ્યો. અને પોતાના ભાઈ અત્તરખાનને ખેર જીલ્લમથી પોતાની આણ કબુલ કરાવી. ગુલામશાહની હુકુમતના દિવસોમાં સિંધ ધણું આબાદ અને શાંત સુખમાં હતું. માણસો પણ આરામમાં વખત ગુજરતા હતા. અને સૌ પૈસે ટકે મારીપેઠે સુખી હતા.

ગુલામશાહની નવાબી મુકરર થઈ તેપછી અંગ્રેજી વેપારીઓએ હામાં વખાર નાખવાની રજા લીધી અને ત્યાં કોઠીકરી. એ કહોરા હકિમે પોતાની પહેલવાનીથી ખોસા લોકોને પોતાને તાબેકરી લીધા. અને ખોહીલોકોપામેથી કરાચીની આમવાસનો મુલક લીધો. અને ભાવલપુરમાં જે દાદપોહા લોકો રહેતા હતા તેમને તેણે મરકર્ચી. વળી કચ્છનારાવને પણ લડાઈમાં હરાવ્યો. હૈદરાબાદમાં જે હાલ કિલ્લોછિ તે એના વખતનો બનેલોછિ. પછી ઈ. સ. ૧૭૭૧ માં તે મરણ પામ્યો. તેની પછી તેના મોટા દીકરા મીઆં મરકુરાજખાનને કાબુલના હકિમે ગાદી ઉપર બેઠાડ્યો તે ધણાદિવસસુધી રાજ ચલાવી શક્યો નહીં

ટાલપુરનો મુખ્ય અધીકારી મીરબહરામ જે તેનો મુખ્ય વજીર હતો, તેને મીઆમરકુરાજખાને ગર્વમાં અને કંઈ દુશ્મનાઈના કીનાથી મરાવીનંખાવ્યો. અને એવા ખીલ ધણા જીલમ કીધા. મરકુરાજખાને દેશીલોકોની અપ્રીતિમેળવી

એટલુંજ નહીં, પણ અંગ્રેજ વેપારીઓસાથે સલાહ મંપમાં બગાડો કીધો. ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં ડહામાં જે વખતે નામિલી હતી, તે અંગ્રેજ લોકોપાસેથી ઉપડાવી લેવડાવી અને માણસોને તેના બાપે જે હાથબાવ દેખાડીને ખુશી કર્યા હતા તે પ્રમાણે તેણે કર્યું નહીં. તથી કરીને તેને ઈ. સ. ૧૭૭૬ માં લોકોએ ગુસ્સે થઈ ગાદીઉપરથી ઉઠાડી મુકીને કેદ કીધો.

તેવખતે ટાલપુરલોકો મિંધમાં ઘણા પ્રબલ થવા માંડ્યા હતા. અમલ બલુચીસ્તાનથી આવેલા હતા. નાદીરશાહે જે વખતે બલુચીસ્તાન કતેહ કીધું તે વખતે પહેલાં થોડા શત્રુપર-મીર શેદાદે તેના કાકા ઓબદારસાથે તકરાર કરી તેથી બલુચીસ્તાન છોડીને મીઆં નુરમહંમદ કલોરાની આગળ નોકર રહ્યો અને પોતાની અક્કલ હુશીયારીથી તેણે મિંધમાં મોટી ઈજ્જત અને હોદ્દો મંપાદન કીધો. ઈ. સ. ૧૭૪૬ માં તે મરી ગયો. તેની પછી તેના ચાર દીકરા હતા તેમાં તેના ત્રીજા દીકરા મીરખેહરામને તેના બાપનો હોદ્દો મળ્યો અને તે પોતાના કુટુંબનો મુખ્ય માણસ થયો. એણે કુઆદી લોકોને સરકરાજખાનની સામે મદદ આપી એ વહેમને લીધે મીયા સરકરાજખાનને તેને મરાવી નંખાવ્યો. ટાલપુર લોકોએ ઘણું જોર કર્યું અને સરકરાજખાનને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકીને તેના બાઈ મહંમદખાનને ગાદીએ બેસાડ્યો પણ દસ મહીના પછી મીરકુતેબખાન, ટાલપુર, બલોચ અને ખીજ સરદારોએ મળીને મીઆં મહંમદખાનને નાલાયક જોઈને ગુલામશાહના ભત્રીજા મીઆં શાદકઅલીખાનને ગાદીએ બેસાડ્યો.

એ રાજ પણ મહંમદખાનના જોયો હતો, તેથી કરીને એક વર્ષ થયું નહી તેની પહેલાં તો ગુલામ શાહના બાઈ ગુલામ નખીખાન કલોરે હુકુમત પોતાના હાથમાં લીધી પણ તેના મનમાં એવું ભય પેદું કે રખેને મીર ખેહરામનો દીકરો મીર ખીજર જે તેના બાપના મરણની વખતે મકાની હજ કરવા ગયો હતો, તે મિંધમાં આવી પોતાના બાપનું વેર લે. એવા ભયને લીધે મિંધ-

માંથી તેણે મસકતના સરદારઉપર એવો કાગળ લખ્યો કે તમારે  
 મીરખીજરને ત્યાં મારી નાંખવાની મહેરબાની કરી તજવીજ  
 કરવી, પણ મસકત વાળાએ એ દુષ્ટ કર્મ કરવાની ના પાડી. મીર  
 ખીજરને આવાતની ખબર પડી તેથી તેણે સિંધમાં આવી બ-  
 લોચ લોકોનો જમાવ કરી ગુંલામ નખીસાયે લઢાઈ કરીને તેને  
 પકડીને મારી નાંખ્યો. મીર ખીજરે સિંધની હુકુમત પોતાના  
 હાથમાં ન લેતાં ગુલામ નખીના ભાઈ અબદુલ નખીને આપી.  
 અબદુલ નખીએ તખ્તપર બેઠા પછી જ તેને અડચણ રૂપી  
 કાંટા લાગ્યા તેને સાફ કરવાનું કામ પહેલું કર્યું. મીઆસરકરાજ જે  
 કેદખાનામાં હજુસુધી પડ્યો હતો, તેને અને તેના નજદીકના  
 મુગા જેમની તરફથી તેને મોટું ભય કે અડચણો આવે એવું  
 તેને ભાસતું હતું, તેઓને તેણે એકદમ મરાવી નાંખાવ્યા. આ  
 પછી કંદહારના હકિમોએ સિંધપર એક લશ્કર તૈયાર કરીને મો-  
 કલ્યું. પણ બલોચને ટાલપુરની મદાયથી અને પોતાના સરદાર  
 ખીજરની મદદથી અબદુલ નખીએ ચડી આવનાર લશ્કરને હ-  
 ઠાથું, અગર જો મીર ખીજર પ્રમાણિક, નીમકહલાલ અને તે-  
 ની ખીજરમત કરમાર હતો તોપણ હવે કંઈપણ અડચણ રહી નહીં  
 એવું ધારી તેનીસાથે દગલબાજી કરી તેનો શીર છેદ કરાવ્યો.  
 પછી સરમીંદો થઈને એ કાળા કૃત્યનો દોષ ખીજર લોકોને માથે  
 ઓઢાડવા લાગ્યો ત્યારપછી મીર અબદુલા જે મીર ખીજરનો  
 છોકરો હતો તેને અને મીર ફતેહખાન જે કે મીર સોબદારનો  
 છોકરો હતો તેનાઉપર પણ હાથ ફેરવીને નિર્દયપણાથી તે બંને  
 વિશ્વાસુ માણસોના ખીજર જેવા હાલ કર્યા. એ બધું બલોચ  
 લોકોથી ન સહન થઈ શક્યું તેથી એકદમ જમાવ કરીને તેઓ  
 એ તથા મીર ફતેહઅલીખાન જે મીર બેહરામખાનનો પૌત્ર  
 હતો; તેણે અને તેના ભત્રીજા મીર શોહરાખખાને હૈદરાબાદ  
 ઉપર ચડાઈ કરી. એને લીધે અબદુલ નખીબને શહેર છોડીને  
 ભાગી જવાની ફરજ પડી ને ફતેહઅબ્દહાલપુર સરદારોએ  
 હૈદરાબાદ ઈ. સ. ૧૭૮૧ માં પોતાને હસ્તગત કીધું ત્યારપછીથી  
 ટાલપુર લોકોનો શક સિંધમાં ગણાવા લાગ્યો.



## ટાલપુર લોકોની હુકુમત.

હેદરાબાદ હાથ આવ્યા પછી મીર ફતેઅલીખાને એવી ઈચ્છા કીધી કે આખું સિંધ મારા કબજામાં આવ્યું, એવા ઈરાદાની ખબર પડ્યાથી મીર સોહરાજખાન અને મીર ફારૂખાને ખેરપુર અને શાહબંદર પોતાને હાથ કીધાં. શાહ તૈમુર તે દિવસ માં કાબુલનો બાદશાહ હતો તેની તાબેદારી કબુલ કરીને તેઓ તે પ્રગણામાં તેની હાથનીએના મરદાર થયા. એ બંદોબસ્તથી સિંધમાં ત્રણ હકિમ થયા. તે ત્રણે ટાલપુર વંશના માણસો હતા. શેહદાદપુરી જે ટાલપુર લોકો હતા, તેમનું ગાદીનું મુખ્ય સ્થળ હેદરાબાદ હતું, અને તેમની હુકુમત મધ્ય સિંધમાં ચાલતી હતી. બીજે ભાગે શાહબંદર પરગણાનો હતો. તે મીર ફારૂખના વંશજોના હાથમાં આવ્યો હતો. તેઓએ મીરપુર પોતાની ગાદીનું મુખ્ય સ્થળ કર્યું. અને ઉત્તરમાં મીર સોરાખેને તેના વંશજોએ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. ખેરપુર તેમની ગાદીનું કેકાણું હતું.

મીર ફતેહઅલીખાને એવો ગનસુયો કર્યો કે શેહદાદ પુરના જે મીર લોકોછે, તે એક સંપ થઈ જાય ને તે ખાનદાન લોકોનું જોર વધે તો ખેલેતર છે તેટલાવારને તેના ત્રણ નાના ભાઈ મીર શુલામઅલી મીર કરમઅલી અને મીર મુરાદઅલીને પોતાની હુકુમતમાં સામેલ કર્યા. એ ચાર જણાએ મિલા થઈને રાજ્ય ચલાવ્યું અને તેઓએ બાહર જાહેરાત રીતે એવી સલુકાઈ કીધી કે તેઓને ચોકડી કરીને કહેતા હતા. તેમનામાં કદી ઝગો તુલીઓ થતો નહીં તેથી તેમના બધા દુરમનો અંદર ખચી જતા હતા. જે કોઈ તેઓની સામે થતા હતા, તેઓને તે મારી આણ મનાવતા હતા. કીલાતની તરફથી જે કરાચીમાં નવાબ હતો તેને જીતીને કરાચી તેઓએ પોતાને હસ્તક કીધું, અને જોધપુરના રાજપાસેથી ઉમરકોટ પોતાના હાથમાં લઈ લીધું. ત્યારપછી ઈ. સ. ૧૮૦૧ માં ફતેહઅલી મરણ પામ્યો.

તેના મરણની પહેલાં પોતાની હુકુમત અને મીલકતનું તેણે પોતાના ત્રણ ભાઈઓ વચ્ચે ભાગ પાડીને વમીયતનામુ કરી રાખ્યું હતું. તે એવી રીતનું હતું કે તેની મીલકતનો અર્ધ ભાગ તેના મોટા ભાઈ ગુલામઅલીને મળે, અને અર્ધભાગ તેના એ નાના ભાઈઓને મળે; પણ તેને પોતાના દીકરા સોબદાર માફ કાંઈ રાખ્યું નહતું. તેણે તેર લાખ રૂપિયા જે કાબુલના સરદાર શાહ જમાનને ખંડણીના દર વર્ષે દેરાવ્યા હતા તેનો અને જમાનખંધીનો પોતાના મરણ પહેલાં ખંદોબસ્ત કર્યો હતો.

મીરકુતેબ અલીખાનના મરવા પછી તેના ત્રણ ભાઈઓએ મળીને હુકુમત ચલાવી. પણ ગુલામઅલીએ પોતે પોતાનું મુખ્યપણું દેખાડ્યું. અને ‘રઈશ’ નામ રાખવાથી નાના મોટાનો તફાવત તેણે બતાવ્યો. ગુલામઅલીના મરણની એ વર્ષ પહેલાં અંગ્રેજ સરકારે સિંધના મીર સાથેના તારીખ ૧૨ મી અગષ્ટ ૧૮૦૯ માં એક ઈતમમ નામું (કરારનામું) કર્યું. જેથી કરીને અંગ્રેજોની જે મીર લોકોની માન્યતાથી થઈ. અને મીર લોકોએ એવી રીતે કબુલાત કીધી કે, કોઈ પણ અમેરીકન અથવા ફ્રેન્ચવેપારી અંગ્રેજ લોકોની રાજવિંતા સિંધમાં પગ મુકી શકે નહીં. મીર ગુલામ અલીખાન ૧૮૧૧ માં શિકાર રમતાં મરણ પામ્યો. તેની પાછળ તે એક દીકરા મીરમહંમદને મુકી ગયો. મુસલમાની રાજ્યમાં અદાર વર્ષની વયનો કુંવર થાય ત્યારે તેને રાજ્યગાદી મળી શકે. પણ જ્યાં સુધી તેમાં કમતી હોય ત્યાં સુધી મળી શકે નહીં. એ ધારા ઉપર સરત કરતાં મીર મહંમદ રાજગાદીને લાયક થયો હતો કેમકે તે વખતે તેની વય અદાર વર્ષથી નીચે નહતી. તો પણ તેના કાકા મીર કરમઅલીને મીર મુરાદઅલીએ મીર કુતેબઅલીખાનના દીકરા મીર સોબદારની માફક તેને હુકુમતમાં સામીલ કર્યો નહીં. મીર કરમઅલી અને મીર મુરાદઅલીએ કેટલાએક વખત સુધી હુકુમત ચલાવી, તે પછી ૧૮૧૫ માં તેઓએ કચ્છના રાવ ઊપર હુમલો કર્યો.

કચ્છનારાવને અંગ્રેજ સરકાર સાથે દોસ્તી હતી તેથી કરીને અંગ્રેજોને કચ્છના રાવને મદદ આપવી જરૂર થઈ. પણ અંગ્રેજોને સિંધના મીરો વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં જે કોલ કરાર થયો હતો તે પ્રમાણે તેમની દોસ્તી ચાલી આવી હતી. એ સંજોગને લીધે એ ટંકો અધવચ્ચ પતી ગયો. પછી ઈ. સ. ૧૮૨૮ માં મીર કરમચલી મરણ પામ્યો. અને મીર મુરાદચલી જે શેદાદપુરી મીરોનો મુખ્ય માણસ હતો તેણે પોતાના હાથમાં સત્તા લીધી. એના દિવસમાં અંગ્રેજ સરકાર અને ટાલપુર લોકોની વચ્ચે બે કરારનામાં થયાં. તેમાં એક ઈ. સ. ૧૮૩૨ માં અને બીજો ઈ. સ. ૧૮૩૪ માં થયું. એ કરારનામાં પ્રમાણે અંગ્રેજ લોકોને આખા સિંધમાં આવવાજવાની રજા મળી. વળી સિંધુનદીમાં આગબોટ ચલાવવાની તેમને છૂટ થઈ. એટલે તેઓ સિંધના વેપારીઓ થઈ વેપાર ધમધોકાર ચલાવવા મંડ્યા. પણ અંગ્રેજ લોકોએ એ ઈત્તમ નામામાં (કરાર નામામાં) એવું કબજા કીધું હતું કે કોઈ પણ અંગ્રેજ સિંધમાં જાઓ કાળ રહે નહીં. ને તેમણે કોઈ પણ લશ્કરી સામાન કે વાહાણ સિંધુનદી તરફ લાવતું નહીં. તેમજ વળી મીરોએ કબજા કીધું હતું કે અમારે બહારના દેશી વેપારીઓને પરવાના શિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહીં.

તે પછી મીર મુરાદ ચલીખાન જલદીથી મરણ પામ્યો. અને તેના બે દીકરા મીર નુરમહમદ અને મીર નશીરખાન, અને તેનો પિત્રાઈ ભાઈ મીર શોબશરખાન, જે મીર કૃતિહ ચલીનો દીકરો હતો તે, ને મીર ગુલામચલીનો દીકરો મહમદખાન એ ચારે જણે મળીને સિંધની હુકુમત ચલાવવા માંડી.

મીર મહમદખાન જે મીર મુરાદ ચલીખાનનો દીકરો હતો, તેને મુખ્ય માણસ બનાવ્યું. ઈ. સ. ૧૮૩૮ ની શરૂઆતમાં રાજ રણજીતસીંઘ જે પંજાબનો હકિમ હતો તેની ને સિંધના મીર લોકોની વચ્ચે દુશ્મનાઈ થઈ. પણ અંગ્રેજ સર-

કારે બેનું સમાધાન કરીને પરસ્પર સલાહ કરાવી. તેથી અંગ્રેજ લોકોને મીર લોકોએ પોતાને ત્યાં એક વકીલ રાખવાની રજા આપી. અને કરનલ પોર્ટીન્ગર પહેલ બહેલો અંગ્રેજ સરકારની તરફથી હૈદરાબાદમાં વકીલ તરીકે આવ્યો.

જુન ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં અંગ્રેજ સરકાર અને અફઘાનીસ્તાનના શાહ સુળઝલમુલ્ક અને પંજાબના રાજા રણજીતસિંઘ વચ્ચે એક ઈનજનનામું થયું. તેથી અંગ્રેજોને શાહ સુળઝલમુલ્કને દુશ્મનોની સામે મદદ દેવાને સિધ્ધમાંથી ફોજ લઈ જવાની જરૂર પડી પણ ઈ. સ. ૧૮૩૨ ના કરારનામાથીએ ઉલટું હતું. એથી મીરોએ અંગ્રેજોને જતાં જરા હરકત કરી. ઈ. સ. ૧૮૪૦ ની પછી કાબુલ અને કિલાતમાંથી અંગ્રેજોને ઓછા જોરવાળા ને હાર પામેલા જોષ બલોચી સરદાર પોતાની મગરૂની ખતાવા લાગ્યા.

મીર લોકોનો આવો ઈરાદો જોઈને અંગ્રેજોને ખાસ્તી પેઠી. એટલે તેઓએ પોતાના હકમાં એક સખ્ત સરતોથી ઈનજનનામું લખી તેમાં મીરોની સહી માગી. પણ તે ઈનજનનામું મીરોને જુકસાન કર્તા હોવાથી તેઓએ તેમાં સહી કરવાની નાકહી. બલોચ સરદારો આ વાતથી ધણા જુસ્સામાં આવ્યા. કેમકે અંગ્રેજો સાથે લઠાઈ કરવાને તેઓ અગાડીથી દાંતપીસી રહ્યા હતા. તે પરથી તેઓએ ઓર્ચાતા ઈ. સ. ૧૮૪૩ ની ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ અંગ્રેજ વકીલ આઉટરામની છાવણી ઉપર હુમલો કીધો. આઉટરામની પાસે લશ્કર ધણું થોડું હતું, એટલે તેણે પોતાનો બચાવ બનતી રીતથી કરી ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી ત્રીજે દહાડે એટલે ૧૭ મી તારીખને રોજ હૈદરાબાદથી ત્રણ ગાઉઉપર મીઆણી ગામની પાસે સરચાર્લસ નેરીયર ને મીરની વચ્ચે લઠાઈ થઈ. આ લઠાઈ ધણી ખુબરૂ બરેલી ચાલી. તેમાં અંતે મીર તથા બલોચ લોકો હાર્યાને નાસી ગયા એટલે મીરો પોતાનાં હથિઆર છોડી

દઈને સર ચાર્લસ ને પીઆરને તામે થયા. ને મીરનું મુખ્ય શેહેર હૈદરાબાદ અંગ્રેજોને હાથ આવ્યું.

પોતાનાં રાજ્ય વૈભવને સત્તા હાથથી ગયાં એવું જોઈ મીર લોકોને ધણું લાગ્યું. એટલે તેમનો સ્વભાવિક જુસ્સો પાછો ચડી આવ્યો, અને તેઓએ પાછા ફરીથી હથીઆરો ઉઠાવ્યાં એટલે અંગ્રેજોને તેમની સામે લડવાની ફરજ પડી. મીર શેરમ-હંમદખાન જે મીરખાનનો હકિમ હતો, તે વીશ હજાર બે લોકો સાથે ચડી આવ્યો. સર ચાર્લસને પિઆર સાથે લશ્કર ચોડું હતું, તેથી તેને ધારતી પેઠી. પણ સપ્પરથી તેને લશ્કરની મદદ આવી પહોંચી એટલે તે પોતાની બાહાદુરી ઉપર ભરોસો રાખીને શેર મહંમદની સામે થયો. આખર દુબળા ગામ આગળ માર્ચની ૨૪ મી તારીખે મોટી બચંકર લડાઈ થઈ. એ લડાઈમાં બંને પક્ષવાળાએ બહાદુરી બતાવી. પણ તે બહો-ચ લોકોનો સરદાર નાશી ગયો અને મીરપુરને ઉમર કોટના કિલ્લા અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યા એટલે પછી તેઓ સંભળુ થયા. ને ત્યાર પછી અંગ્રેજ સરકારના મુખ્યમાગરશી રા.વનો સૂર્ય ઉદય થયો.

